
Wie niet luisteren wil...

Een sociaal-wetenschappelijke benadering van geluidshinder

In de zaak 'kraaiende krielhanen' voor de Hoge Raad:¹

(...) gaf de psychiater R. op, dat L. (verweerder in cassatie) in april 1988 verkeerde op de rand van een desintegratie, hetgeen stellig werd veroorzaakt door grote problemen met burens die al lange tijd aanwezig waren over een kraaiende haan die hem de nachtrust verstoorde en ook overdag nog ergerde. (...) Dat een overlast als de onderhavige ernstige schade aan fysieke en psychische gezondheid kan veroorzaken, wordt gestaafd door de onbetwist gebleven publikaties van de stichting (Nederlandse Stichting Geluidshinder, MB) (...) Door een en ander staat het causaal verband tussen overlast en arbeidsongeschiktheid vast.

Het tegen wil en dank horen van overkomende vliegtuigen of langsrijdende auto's, het meeluisteren met andermans geluidsinstallatie, huisdier en echtelijke ruzie brengt mensen voor de rechter. Uit recente jurisprudentie blijkt hoe totaal verschillend strijdende partijen hetzelfde geluid kunnen ervaren. Wat voor de één muziek is, is voor de ander lawaai; en waar het ontwaken door het gekraai van de haan voor de één een genot is, blijkt het voor de ander een kwelling... Waarin schuilt de ondraaglijkheid van geluidshinder?

Als we de cijfers moeten geloven, ondervindt veertig procent van de Nederlanders ernstige hinder door geluid (De Jong et al. 1994, 15). In het onderzoek ter ondersteuning van het geluidshinderbeleid² van de overheid is met name aandacht voor de bronnen van overlast. Daarbij staan de fysieke kenmerken van geluid, sterkte en frequentie, centraal. Overlast hangt echter niet alleen met decibellen samen: een mug kan irritanter zijn dan een Boeing. De mate waarin geluid als storend ervaren wordt, kan slechts voor tien tot vijftientwintig procent worden verklaard door akoestische kenmerken (Hell et al. 1993). Onderzoek met een meer psychologische invalshoek wijst op het belang van de sociale en psychologische context van het geluid (Cohen & Spacapan 1984). In mijn afstudeeronderzoek naar geluids-overlast, waar dit artikel op is gebaseerd, ligt daarom de nadruk op de psychologische en sociaal-culturele context van hinder.

Ik interviewde 21 mensen die ik vond via advertenties in landelijke en regionale kranten.³ Door het plaatsen van de oproep heb ik geen 'neutrale' groep benaderd. Ik heb mensen getroffen die expliciet last hebben van geluidshinder. Ik sprak met vijf mannen en zestien vrouwen. De leeftijd varieerde van 26 tot 65 jaar. Vier mensen werkten aan huis, als grafisch vormgever; psychotherapeut; secretaresse; en computertechnicus (één man, drie vrouwen). Er waren twee huisvrouwen; drie oudere - niet meer werkende vrouwen; drie werklozen (één man, twee vrouwen); en twee studenten (een man en een vrouw). Twee mensen werkten parttime buitenshuis, als bibliotheekmedewerker en danstherapeut (twee vrouwen). Vijf mensen hadden een baan buitenshuis, als docent op een Hogeschool; projectmanager Arbeidsvoorzieningen; musicus; verpleger; en werknemer in de telecommunicatie (twee mannen, drie vrouwen). De werkzaamheden op zichzelf zijn zeer verschillend, maar opmerkelijk is wel het grote aantal mensen (zeventien) dat overdag grotendeels thuis verblijft.

Niet onbelangrijk is het feit dat ik het geluid waar mensen last van hadden slechts in vier gevallen heb gehoord. Met name burengeluid, laag-frequent geluid en buurt- en horecageluiden heb ik niet beluisterd. In één geval was ik ervan overtuigd dat ik de overlast direct begreep, toen ik de tram uitstapte op weg naar het interview. Om de paar minuten vloog er een vliegtuig laag over: de Bulderbaan. Tijdens het gesprek bleek echter dat dat het probleem niet was, het ging om 'gezoem van airconditioners in de buurt'. Ik kreeg daarop een rondleiding door het huis, om bij elk raam en in elke kamer even te luisteren ('uitgerekend bij het hoofdkussen is het het ergst'), maar ik heb nergens gehoord wat deze persoon hoorde... Hoewel mijn uitgangspunt nooit is geweest het geluid zelf te beoordelen en in kaart te brengen, heeft het feit dat ik het zelden met eigen oren heb kunnen waarnemen ertoe bijgedragen dat vooral de *beleving* en het verhaal van de geïnterviewden in dit artikel centraal staan.

De indeling is als volgt: eerst bespreek ik de verschillende soorten geluid waar de geïnterviewden last van hebben en de vorm waarin de overlast zich uit. Daarna behandel ik de redenen die in eerste instantie worden gegeven voor de ongewenstheid van het geluid. Deze redenen hebben betrekking op akoestische (fysische) factoren van geluidshinder: sterkte en frequentie; en op niet-akoestische (sociaal-culturele) kenmerken: *onverdraaglijkheid* of *onaanvaardbaarheid* van geluid. Vervolgens beschrijf ik een terugkerend thema in de interviews, namelijk de gevoelens van machteloosheid en bedreiging door een gebrek aan beheersbaarheid van het geluid. Naar aanleiding van deze ervaring van de geïnterviewden bespreek ik de relatie tussen geluid en de ruimte waarbinnen het klinkt. Tenslotte

beschrijf ik eigenschappen van geluid die naast de fysische kenmerken een rol spelen in de overlast. De onderverdeling in akoestische en niet-akoestische factoren van hinder komt daardoor ter discussie te staan. Citaten heb ik voorzien van het interviewnummer (gebaseerd op de chronologische volgorde van de gesprekken).

1. Het geluid en de hinderlijke ervaring

In dit onderzoek maak ik geen onderscheid tussen verschillende soorten hinderlijk geluid. Zo is na te gaan of er wellicht vergelijkbare redenen zijn waarom verschillende soorten geluid hinderlijk zijn. Ik heb mensen geïnterviewd die van uiteenlopende geluiden last hadden: van oorverdovende drillboren tot voor mij onhoorbaar gezoem van klimaatregelaars, en van 'één brommetje in de muur' tot 'alle geluid dat niet functioneel is'.

Onder de geïnterviewden waren tien mensen die vooral last hadden van hun burens. Twee daarvan werden gestoord door onpersoonlijk geluid (verwarmingsmotor en airconditioning); vijf vooral door radio of tv en drie door persoonlijk geluid (leef- en loopgeluiden). Er waren twee mensen die last hadden van laagfrequent geluid, dat wil zeggen geluidsfrequenties onder de 100 à 125 Hz (Van den Berg 1996, 9), die niet voor iedereen hoorbaar zijn. Deze mensen hadden last van de laagfrequente golven van onder andere klimaatregelaars van gebouwen en aggregaten van schepen. Twee mensen hadden last van buurtgeluiden (cafés en straatwerkzaamheden). Eén geïnterviewde ondervond hinder van een snelweg rond haar flat. Er was iemand die last had van een verbouwing naast het huis; een ander had vooral last van een carillon in de buurt en één persoon ondervond hinder van vliegtuigen. Drie mensen noemden geen specifieke bron, zij hadden last van allerlei geluiden.

Toen ik de vragenlijst samenstelde, ging ik ervan uit dat mensen één geluidsbron zouden noemen, of onderscheid zouden maken tussen verschillende bronnen, waarbij één bron als meest storend naar voren zou komen. Al snel bleek echter dat veel mensen allerlei soorten geluid noemden, die om uiteenlopende redenen als even hinderlijk werden ervaren. In dit verband zijn er drie groepen geïnterviewden te onderscheiden op basis van de gevoeligheid voor geluid en het gevolg daarvan. De categorieën zijn gebaseerd op zowel uitspraken van mensen zelf, als op mijn indeling achteraf:

1. Mensen die naar eigen zeggen niet bijzonder gevoelig voor geluid zijn, maar wel hinder ondervinden van één specifieke bron, of één specifiek soort geluid (vijf mensen). Tot deze categorie behoort bijvoorbeeld iemand die hinder ondervond van een grote en langdurige verbouwing naast het huis. Dit bracht allerlei soorten geluid met zich mee die als hinderlijk ervaren werden. Twee van deze vijf mensen ondervonden hinder van laag-frequent geluid.

2. Mensen die aangeven dat ze in het algemeen redelijk gevoelig zijn voor geluid, maar vooral hinder ondervinden van *specifieke* bronnen en niet van allerlei geluid in het algemeen (elf mensen). In veel gevallen ging het hier om geluid dat door burens werd veroorzaakt.

3. Mensen die zeggen zeer gevoelig te zijn voor geluid in het algemeen en hinder te ondervinden van veel verschillende soorten geluidsbronnen en soorten geluid (vijf mensen).

De last die de geïnterviewden ondervinden door geluidshinder komt tot uiting in uiteenlopende verschijnselen, van lichte irritatie en onrust tot agressie en fysieke stress. Het type geluid blijkt geen indicator voor de soort last, slapeloosheid en stress kunnen bijvoorbeeld door alle soorten geluid veroorzaakt worden.

Veel geïnterviewden zeggen dat zij last hebben van het geluid omdat zij in hun concentratie gestoord worden. Het wordt onmogelijk om 'eigen gedachten' te hebben en om 'eigen bezigheden' te beginnen of voort te zetten. Het gaat hierbij vooral om lezen, schrijven, muziek luisteren, tv kijken, denken en het genieten van huiselijke rust. Het is een proces waarbij irritatie een grote rol speelt: naast het geluid heeft ook de ergernis zelf een belangrijk aandeel in de verstoring van de concentratie.

Ja, als ik zit te lezen, dan krijg je eerst van 'ik moet me hier niets van aantrekken'. Dan ben je eigenlijk al uit je concentratie... Dan realiseer je je dat dat niet meer om te draaien is en dan zetten we meestal zelf muziek op (11, tv-geluid van de burens).

De last uit zich ook fysiek, in vormen van gespannenheid. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden tussen overlast door laagfrequent geluid en door andere geluidsbronnen. Laagfrequente geluidsgolven veroorzaken bij sommige mensen lichamelijke reacties, zoals druk op de oren, zweten, hoofdpijn en evenwichtsstoornissen (Van den Berg 1996, 17). Uit de interviews is niet op te maken of fysieke reacties op ander dan laagfrequent

geluid (toename van adrenaline, zweten, verhoogde hartslag) alleen veroorzaakt worden door de ergernis of ook door eigenschappen van het geluid zelf. Wel geven veel mensen aan dat ze zich fysiek ontspannen als het geluid stopt, ook al waren ze zich niet zozeer van het geluid bewust toen het klonk.

Ja, een soort stressgevoelens. Als ik me ga ergeren, dan voel ik de adrenaline komen. Daar ben ik me wel bewust van. Dan gaat mijn hartslag wat omhoog (11, geluid van burenen).

Je raakt gespannen. Dat merk ik met name als zo'n geluid weer ophoudt, want dan merk ik aan mijn hand en mijn armen en mijn benen dat ik me ontspan. Dat je je spieren ontspant. Toen ik voor de eerste keer merkte dat ik me bij het beëindigen van het geluid ontspande, toen dacht ik bij de keren daarop terwijl het geluid gaande was: 'Ik moet gewoon ontspannen, ik moet gewoon ontspannen'. En dan denk je dat het lukt, maar als het geluid dan weer opnieuw ophoudt, pas dan merk je dat je echt ontspant (13, o.a. continu geluid van een aggregaat).

Verstoring van de slaap brengt in veel gevallen ernstige stress met zich mee.

Het begon dat we het hoorden en dan ga je je ergeren en dan slaap je niet. Het grootste probleem is dat als je 's nachts even wakker wordt, je eerst denkt: 'Hoor ik het nog?' en dan: 'Ja verdomme'. Dan word je er overgevoelig voor (17, brommetje in de muur).

Een aantal mensen geeft aan dat het hinderlijke geluid wanhopige gevoelens en agressieve fantasieën en gedachten met zich meebrengt.

Ik word er ziek van... Mijn kop spat uit elkaar... Ik kan geen kant meer op. Eerst was ik heel voorzichtig [met het benaderen van mensen, MB], nu denk ik: 'Kogel er doorheen', dat doet lawaai met je (21, continu gezoem van machine en loopgeluiden bovenburen).

Tenslotte zijn er veel geïnterviewden die zich machteloos en bedreigd voelen door het geluid. Op deze twee onderwerpen kom ik later terug.

Ik voelde me gewoon fysiek en mentaal bedreigd dan. Echt alsof iemand een mes tegen je opheft, zo'n gevoel. Heel erg dat je eigen persoonlijke levenssfeer compleet wordt doorbroken en dat je intimiteit wordt gestoord. Je kunt gewoon niet met jezelf alleen zijn dan, want er is iets wat alsmat daar doorheen breekt. Dat is echt een bedreiging. Ik kon daar toen helemaal niet rationeel mee omgaan. Het was een gevoel van: 'Er komt iets op me af wat ik niet tegen kan houden'. Daar had ik heftige reacties op (20).

De ernst van de overlast die mensen ervaren, blijkt overigens niet vanzelfsprekend afhankelijk te zijn van de mate van gevoeligheid voor geluid. Iemand die last ondervindt van één geluidsbron en verder weinig gevoelig is, kan zich even sterk gehinderd voelen als iemand die zeer gevoelig is voor geluid van allerlei geluidsbronnen. Zo is er iemand die 'slechts' last heeft van één brommetje in de muur, maar door ergernis en slapeloosheid dermate gehinderd wordt, dat het woongenot sterk is aangetast. Wel is er waarschijnlijk een verschil in perspectief: mensen die zeer gevoelig zijn, zullen altijd last blijven houden, omdat de last niet aan één specifieke bron gekoppeld is. Andere mensen hebben de wetenschap dat het geluid ooit kan ophouden. Een aantal mensen gaf echter ook aan dat ze eerst niet gevoelig waren, maar door de ervaring van een bepaalde vorm van overlast ineens veel alerter geworden zijn op soortgelijke geluiden.

Al die apparaten hebben verschillende koelingen. Ik maak ze stiller, hoor. Ik ben een klein beetje deskundig. Binnen in de wand doe ik geluiddempend schuim. Op een gegeven moment begint het een soort obsessie te worden, geluid. Dwangmatig ermee bezig zijn... (04, laagfrequent geluid).

Ik hoor ineens overal, in scholen, in de Bijenkorf, overal hoor ik ineens geluiden. Ik werk in de bibliotheek voor de school, al jaren. Nooit wat gehoord, maar je raakt er op gefocust. Ik hoor ineens computerlawaaï, tl-buizen, verwarming. Dan ga je dus ook aan jezelf twijfelen. Maar er is iets getriggerd... (17, brommetje in de muur).

2. Akoestische factoren van hinder

In de interviews heb ik mensen gevraagd het geluid te omschrijven in de fysische termen van sterkte en frequentie. Hoe hard is het geluid en wat voor *soort* geluid bezorgt de last? Wat is de rol van deze akoestische factoren bij geluidshinder?

Slechts voor twee mensen is vooral het feit dat het geluid heel hard is de oorzaak van de hinder. Eén persoon werd gestoord door het geluid van sloopwerkzaamheden naast het huis. De ander had last van laag overvliegende vliegtuigen.

Ja, daar kan ik me echt aan storen, want als de wind uit het zuiden komt, dan komen ze hier behoorlijk laag over. Dat wordt steeds meer. De ramen trillen en dat is niet overdreven. Ik zit daarboven te studeren en als zo'n ding langs komt dan maakt dat gewoon herrie, dan ben je even... dan is het niet stil. Dat is vervelend. Het is afleidend. Je moet echt even wachten tot het weer weg is (14, vliegtuigen).

Voor drie mensen speelt vooral de frequentie een rol. Daarbij gaat het onder andere om laagfrequent geluid. Dit geluid overschrijdt geen onaanvaardbare decibelgrenzen, sterker nog, het geluid is voor de meeste mensen onhoorbaar.

Van één gebouw is het vrij laag en van een tweede gebouw is het zo'n krekeltje, iets hoger. En van nog een gebouw is het een beetje boemerig. En dan is het nog sterk wisselend, want bij noordenwind hoor je het drie keer zo erg als bij zuidenwind, want dan komt het naar je toe. Maar dat donkere geluid hoor ik altijd. U moet straks maar even meeluisteren, maar waarschijnlijk hoort u overdag niets, want je hebt daggeluiden. Het lijkt wel stil, maar... (05, laagfrequent geluid van airconditioners van gebouwen. Ik hoorde zelf niets).

Bij bijna de helft van de mensen (tien) zijn de akoestische kenmerken van geluid een onderdeel van de oorzaak van de hinder, omdat harder geluid vaak als hinderlijker ervaren wordt. Dit is echter niet de meest belangrijke reden van de hinder. In veel gevallen is het geluid niet zo hard en spelen andere factoren een veel grotere rol.

Ik erger me sowieso als ik muziek moet horen waar ik niet om verlegen zit, dat is principieel zo. Ik wil mijn eigen muziek of stilte bepalen en niet door burens of wie dan ook gedwongen worden geluid te moeten horen. Als er muziek is dan is een minder sterk geluid wel draaglijker dan harder geluid (15, horecageluiden).

Voor zes geïnterviewden zijn vanzelfsprekend lijkende akoestische factoren (harder is hinderlijker) helemaal niet aan de orde. Hierbij gaat het om zachte geluiden die onverdraaglijk zijn om heel andere redenen dan de sterkte of de frequentie.

Even over de burens, die tv door de muren is vrij zacht. Helemaal niet keihard en als je met een aantal mensen hier in huis zit, praat je er al snel doorheen. Daar gaat het niet om het aantal decibellen, maar het gaat om het irritante continue en het feit dat je er niets tegen kan doen. Je weet dat het de hele avond kan duren en je hebt er geen enkele invloed op. Dus je moet dat dan maar accepteren. Dat is moeilijk (11).

Soms wenste ik dat het op disconiveau was. Van disconiveau is wel bekend dat dat niet kan, maar geluid op irritatieniveau... Zeker bij de politie heeft het weinig erkenning. Dat vind ik wel moeilijk. Dan bekruipt je inderdaad wel eens het gevoel van: 'mag ik dat wel vinden', 'ben ik niet zus, ben ik niet zo', 'moet ik dit dan maar ondergaan', maar ik weet van mezelf, ik kan het niet verdragen, ik vind het zo erg (08, geluid bovenburens).

3. Niet-akoestische factoren van hinder

Alle mensen die ik interviewde, konden andere redenen dan sterkte of frequentie noemen voor de ongewenstheid van bepaald geluid. Bewust of onbewust definiëren mensen voor zichzelf wat kan en wat niet kan, wat *verdraaglijk* is en wat niet, wat *aanvaardbaar* is en wat niet.

Veel geïnterviewden gaven redenen aan voor de tegenstelling tussen geluid dat zij wél verdraaglijk of aanvaardbaar zouden vinden, en het geluid waar zij last van ondervonden. Uit het onderstaande zal blijken dat wat voor de één vanzelfsprekend de reden voor de ongewenstheid van het geluid is, voor de ander juist de reden kan zijn waarom bepaald geluid acceptabel is.

3.1 Verdraaglijkheid

Continuïteit versus discontinuïteit

Uit mijn interviews is niet op te maken wat over het algemeen als minder verdraaglijk ervaren wordt: continu geluid of niet-continu geluid. Het gaat hier overigens om relatief zacht continu geluid. Waarschijnlijk zullen de meeste mensen het er over eens zijn dat echt hard continu geluid onverdraaglijk is.

Zeven mensen hebben vooral last van continu geluid (onder andere verkeer en laagfrequent geluid). Zij noemen het feit dat het geluid 'continu' en 'constant' is, of 'maar doorgaat' bepalend voor de overlast. Omdat het eindeloos is of lijkt en voortdurende onrust meebrengt, is het ergerlijk. Meestal zeggen deze mensen ook waarom onderbroken geluid minder erg is: het gaat weer weg, het duurt maar even.

Het is altijd continu en dat is de grote storing. Want we hebben hier ook de Bulderbaan van Schiphol [vliegroute, MB] en leuk is anders, maar dat vind ik niet erg. Want het komt en het is weg en dan komt er een tweede na een minuut of een kwartier of helemaal niet meer en dan ben je ervan af. Maar dit is geen seconde rust en dat irriteert me enorm (05, gezoem airconditioners op gebouwen in de buurt).

Meest aanwezig is natuurlijk het constante geluid van de weg, en ik geloof niet eens dat het om zoveel decibellen gaat. Maar het is constant aanwezig, het is niet af te zetten. Je kan niet zeggen: 'Nou wil ik het een tijdje niet horen', want dan zou je in de douche moeten gaan zitten... Ja, zo'n vliegtuig komt over en het is weer weg. En de weg is nooit weg (06, verkeersweg rond flat).

Vijf mensen zeggen precies het tegenovergestelde. Continu geluid daar wen je aan, maar niet-continu geluid dat onvoorspelbaar is, is het meest

hinderlijk. Je wacht tot het weer komt en je wordt steeds opnieuw gestoord.

Continu zacht is niet zo erg, daar kan je nog op slapen. Maar die vliegtuigen, dat is niet continu en daarom is het storend, want je denkt: 'Oh, ze zijn even weg. Oh, daar komen ze weer'. Dan let je er dus ook op (14, vliegtuigen).

Soms lag ik trillend van de stress in bed: 'Oh jee, wanneer komt het weer'. Dat geeft een stress... Je ligt echt te wachten tot er weer iets valt. Dan sliep ik echt met mijn tanden op elkaar in. Dat is heel eng. Dan word je neurotisch (10, geluiden bovenburen).

De overige negen informanten maken geen onderscheid tussen continu en discontinu geluid.

Anoniem geluid versus geluid dat door personen is voortgebracht

Een tweede onderscheid dat veel mensen in de interviews maken met betrekking tot de verdraaglijkheid van geluid, is het verschil tussen geluid dat door mensen geproduceerd wordt, zoals leefgeluiden, en geluid dat voortgebracht wordt door elektrische en mechanische apparatuur. Ook hierbij is echter geen algemene uitspraak te doen over wat als meer of minder verdraaglijk ervaren wordt.

Er zijn mensen voor wie de ondraaglijkheid sterk verbonden is met het anonieme van het hinderlijke geluid. Hierbij moet worden opgemerkt dat verdraaglijk *persoonlijk* geluid dat daar tegenover staat, vooral geluid is dat de geïnterviewden als positief ervaren (bijvoorbeeld live-muziek of 'gezellige stadsgeluiden').

[Over de drukke Rooseveltlaan] Gezellig, ja gezellig. Maar dit [airconditioning van gebouwen] is een irritatie, niet mooi meer. Ja, de geluiden, dat geroezemoes in de stad vind ik alleen maar leuk. Ja leven, mensen, ja, natuurlijke geluiden... ik heb altijd gewerkt in de stad. Gewoon lawaai vind ik helemaal niet erg. Als het maar natuurlijk lawaai is, niet onnatuurlijk. Ruisen van de zee, enig, of de wind of zo, vind ik heel leuk. Nee het mechanische, of elektronische... (05).

Ik geloof ook wat mij het meeste stoort in geluidsoverlast is de onpersoonlijkheid en de ongrijpbaarheid ervan. Daarom heb ik geen last van een buurman die piano speelt. Je weet wie het is, je weet dat iets persoonlijks naar buiten wordt gebracht. Dat kan ik heel goed accepteren... Hoe onpersoonlijker, hoe moeilijker te accepteren. Vliegtuiglawaai en verkeerslawaai, dat zijn geluiden waarbij je helemaal gek kan worden. Omdat je daar zo machteloos van wordt. Het is zulk onbegrijpelijk en zinloos geluid. Het heeft geen betekenis, het is alleen maar storend (20).

Andere mensen kunnen geluid van niet-menselijke bronnen juist gemakkelijker accepteren, vooral omdat de associatie met mensen die opzettelijk overlast veroorzaken dan minder is.

Vliegtuigen vind ik [minder erg], het zijn geen mensen die niet nadenken. Dus dat valt voor mij een beetje in een andere categorie (18).

In de Bijlmer woonde ik naast de lift, 1000 keer op en neer en bij starten en stoppen loeiend geluid. Het is wel storend, maar veel onpersoonlijker. Het wordt niet veroorzaakt door iemand. Dat is minder erg (10).

Muziekinstallaties vormen een belangrijke tussencategorie. Alle geïnterviewden die een radio of televisie horen van hun burens vinden dat hinderlijk. Enerzijds is het apparaat, onpersoonlijk, anoniem geluid, anderzijds is het geluid waar heel direct 'iemand' achter zit.

Maar van deze buurman met zijn knoppen... Ik weet gewoon zeker dat hij bij wijze van spreken onder de douche gaat staan terwijl hij de muziek door laat drammen. Dus daar zit helemaal niets persoonlijks aan (20).

'Oh mijn god, daar begint het weer'. En dan zie ik ze in gedachten opstaan en de huiskamer inlopen. Dan zie ik ze naar de knop lopen, zoiets (08).

3.2 Aanvaardbaarheid

Een belangrijke overweging bij de aanvaardbaarheid van geluid is: welk doel dient het en is het te vermijden? Uit het bovenstaande bleek dat ideeën over wat verdraaglijk is en wat niet, sterk verschillen per geïnterviewde. Zo zijn ook de ideeën over de noodzaak en de vermijdbaarheid van het geluid heel persoonlijk. Iedereen heeft echter wel een duidelijke mening over wat noodzakelijk en onvermijdbaar is en wat niet.

Door sommige mensen die bijzonder gevoelig zijn voor veel soorten geluid, wordt direct gezegd dat alle geluid 'dat niet nodig is', 'waar niet om gevraagd is', 'dat geen functie heeft' hinderlijk is. Dit geldt vooral voor andermans geluid dat klinkt op plaatsen waar deze mensen stilte, of alleen eigen geluid willen horen, met name de eigen woning.

Ook mensen die niet bijzonder gevoelig zijn, houden rekening met het feit dat geluid noodzakelijk en onvermijdelijk is of juist niet. Geluid waar mensen hinder van ondervinden is volgens veel geïnterviewden te vermijden of onnodig. Het geluid van kluswerkzaamheden is bijvoorbeeld voor de meeste mensen wel aanvaardbaar, mits het niet eindeloos voortduurt, op een acceptabel tijdstip klinkt en een 'goed doel' dient. Hier is overigens in sommige gevallen sprake van een bewust proces. De geïnterviewde

vindt dat hij of zij zich niet mag ergeren aan dergelijk noodzakelijk en onvermijdelijk geluid.

De gehorigheid van je huis brengt dingen met zich mee, waarvan je denkt 'dat is niet anders'. Die moet je dus ook voor jezelf als niet-storend definiëren, want anders heb je geen leven... De laatste dagen zijn er timmerlieden bij het pand hiernaast. Maar dat is geluid, daar weet je van dat het nodig is, incidenteel is... dat er een eind aan komt. En het hoort er gewoon bij. Dat kun je voor jezelf zo definiëren dat het niet storend is (09).

Er zijn echter ook mensen voor wie de onvermijdelijkheid van het geluid juist grote overlast met zich meebrengt. Waar de één vindt dat 'het geen zin heeft je te ergeren' aan dat soort geluid, gaat de ander gebukt onder het idee wellicht steeds geconfronteerd te zullen blijven met het onvermijdelijke geluid.

Voor sommige geïnterviewden geldt: hoe minder aanvaardbaar de betekenis en het doel van het geluid, hoe erger de overlast. Zo werd voor iemand de geluidsoverlast van de verbouwing van een buurpand versterkt door de wetenschap dat het prachtige pand werd uitgehold voor de bouw van onder andere garages. Ook de overtuiging dat een geluidsbron overbodig is, versterkt de overlast:

Want in het begin toen ze helemaal niet reageerden, dachten we dat het misschien de afzuiginstallatie was - we hadden van de werklui gehoord dat er van het meest luxe spul in ging aan apparatuur. Dat gaat continu door. En dan heb ik zoiets van: 'Verdomme, je hoeft helemaal niet voor de plee een afzuiginstallatie te hebben, gewoon overbodige luxe'. En dan hebben wij er zo'n last van. Maar nu ik weet dat het de verwarming is, dat is iets wat je wel nodig hebt en het houdt in de zomer op, dat scheelt wel wat (17).

Enkele mensen geven aan dat de onaanvaardbaarheid van het geluid te maken heeft met fatsoen. In de gevallen waar het geluid als vermijdbaar wordt beschouwd, gaat het volgens sommige geïnterviewden om onbeschaafd en asociaal gedrag. Er wordt geen rekening gehouden met andere mensen. Het vermijden van onnodig geluid wordt dus ook met beschaving geassocieerd.

Toeteren op straat went bij mij niet. Schreeuwende mensen, muziek in de tuin, daarvoor treedt ook geen gewenning op. Want dat wil ik gewoon niet. Daar is het niet alleen het geluid wat irriteert, daar begint het mee, maar daarna zijn het dus de onnadenkende mensen die me irriteren. Zo van: 'Dat doe je niet' (18).

Het heeft met beschaving te maken. Zo'n gouden regel: 'Ik doe niets aan jou, opdat jij niet aan mij komt'. Ik vind geluidsoverlast gewoon onbeschaafd. Ja, het heeft met diepe dingen te maken. Met puur onbeschaving (15).

Dat stimuleert de mensen kennelijk op een bepaalde manier zonder dat ze zelf nog rationeel bezig hoeven zijn. Dat zie ik erin. Ik heb het eigenlijk nooit gevraagd. Ik kom niet in contact met zulke mensen, die mijds ik waarschijnlijk instinctief, ik vind het een beetje onbeschaafd eigenlijk (20).

[Het gaat om een] beetje rekening met elkaar houden. Heleboel mensen leven toch vrij egoïstisch... Alles voor ons en de rest mag verrekken, nou ja dat geldt niet voor alles en iedereen. Een heleboel mensen staan er niet bij stil tot je ze erop attendeert. Nou dat helpt dan soms (07).

[vraag aan mij over het 'soort' mensen dat ik interviewde:]

Hoe moet ik dat voorzichtig zeggen, ik bedoel het niet denigrerend, zit daar ook Jordaan-publiek bij? Of zijn het grotendeels een beetje beschaafde mensen? Ik bedoel niet een beetje ordinar, mensen die van stilte houden en rekening houden met andere mensen hebben vaak een bepaald niveau. Ik bedoel niet niveau op het materiële vlak (22).

4. Beheersbaarheid

In de vorige paragrafen werden uiteenlopende soorten geluid beschreven, die om verschillende redenen als hinderlijk ervaren werden. De ongewenstheid van bepaald geluid had betrekking op de verdraaglijkheid en de aanvaardbaarheid van het geluid voor de geïnterviewden. Het is duidelijk dat dat een subjectief gegeven is. Het is echter niet zo dat geconcludeerd moet worden dat over het hele probleem weinig meer te zeggen is dan: 'de redenen verschillen per geluidsoort en per individu'. Integendeel, de verhalen van de geïnterviewden zijn op een bepaalde manier opvallend vergelijkbaar. Waar de soorten geluid sterk uiteenlopen, waar de redenen die mensen aangeven voor de ongewenstheid (sterkte, frequentie, onverdraaglijkheid of onaanvaardbaarheid) soms tegengesteld zijn, is er een overeenkomstige ervaring, namelijk de ervaring van machteloosheid.

De last die mensen ondervinden varieert van lichte irritatie en onrust tot fysieke stressverschijnselen. Achter deze vormen van last ligt op een 'dieper niveau' de machteloosheid. Dit gevoel komt voort uit een gebrek aan beheersbaarheid van het geluid. Vijftien mensen noemen dit expliciet. De mensen die aangeven bijzonder gevoelig te zijn voor geluid, verwoorden hun machteloosheid vaak op dezelfde manier als de mensen voor wie de last terug te voeren is op een enkele geluidsbron.

Beheersbaarheid van geluid moet zowel in letterlijke zin worden opgevat (het dicht doen van ramen, bellen naar de burens) als in figuurlijke zin (weten wanneer de overlast stopt, het idee dat je serieus genomen wordt). Hieronder bespreek ik drie vormen van beheersbaarheid: controle over de geluidsbron, voorspelbaarheid en communicatie.

Controle over de geluidsbron

Hoe minder controle de geïnterviewden denken te kunnen uitoefenen op de geluidsbron, hoe sterker het gevoel van machteloosheid, hoe meer overlast men heeft.

Ja, nou het wordt me opgelegd, gedwongen. Je kunt er niets tegen doen. Je staat totaal machteloos. Dat is het, die onmacht eigenlijk. De onmacht, kijk, als ik een bron weet, maar wanneer je in de lucht graait... Ja, het is de onmacht, dat is het meest belangrijke, dat je niks kunt doen tegen het systeem... van de regels (05, gezoem airconditioners).

Ik heb heel vaak gebeld en een briefje in de bus gedaan. Altijd heel vriendelijk omdat ik me altijd heel afhankelijk van die mensen heb gevoeld. Zij hebben de beschikking over de volumeknoppen en ik niet, daar was ik me zeer nauw van bewust... popmuziek vind ik net zo erg. Klassieke muziek zou ik iets eerder verdragen, maar dan gaat toch ook meespelen dat ik er geen controle over heb. Dat ik niet kan bepalen wanneer ik dingen horen wil en dat is het ergste, dat je volstrekt machteloos bent. Dat je het moet laten gebeuren... dat maakt het moeilijker te verdragen (08, muziek bovenburens).

Daar gaat het niet om het aantal decibellen, maar het gaat om het irritante continue en het feit dat je er niets tegen kan doen. Je weet dat het de hele avond kan duren en je hebt er geen enkele invloed op. Dus je moet dat dan maar accepteren. Dat is moeilijk (11).

In een aantal gevallen bleek ook dat het geluid voor mensen draaglijker werd als ze zelf actie konden ondernemen. Erop afstappen, of op een andere manier kenbaar maken dat je last hebt, kan een manier zijn om de overlast te verminderen.

Toen ben ik met het buurthuis gaan praten en die zeiden: 'Je bent gek, je moet een stok pakken en tegen het plafond slaan'. Dat wilde ik niet, maar langzaam bij beetje ben ik aan het idee gaan wennen en de eerste keer dat ik het deed begon ik het heel leuk te vinden. Dan ging ik achter hun voetstappen aan. Want zij liep dus ook op hakken op die vloer... Die driepoot heb ik van de straat gehaald voor de keren dat het weer zo is. Die staat te wachten in dat kamertje... Maar het gaat hartstikke goed de laatste tijd. Ik heb het heel lang niet gedaan. Ik denk dat zij er ook knettergek van worden... Ja, dan was ik zelf actief. Het gaat

steeds beter, ik slaap ook goed. Ik denk toch omdat ik actie heb ondernomen. Je voelt je niet meer zo machteloos (10).

Als praten niet helpt, als klagen niet helpt, dan begon ik ook maar tegenlawaaï te maken. Maar ja, hoe moet je dat doen? Want zelf keihard muziek aanzetten is vreselijk, daar heb je zelf meer last van dan je bureu. Dus daar had ik op een gegeven moment... ach, dat ding ligt nog daar. Dat is een elektrisch massage-apparaat. En dat trilt dus. Die verlengde ik dan met een uithaalstok van mijn gordijnen, zeg maar. Zodat je contact had met het plafond. En dan zette ik dat tegen het plafond, en dan 'prrrrrrr'. Een soort boorgeluid krijg je dan. Een heel irritant geluid moet dat zijn. Gewoon om te laten horen van: 'Hé, ik zit hier ook onder, ik hoor jou heel duidelijk'... helpt niks hoor. Want het sterkt de ander alleen maar in doorgaan met het gedrag en het opbouwen van kwaadheid over de ander die zo lastig is dat hij steeds maar laat merken dat hij last heeft. Het is een tit for tat (09).

Anderen zijn zich ervan bewust dat het feit dat ze niet durven te reageren de machteloosheid en daarmee de overlast verergert.

Ten eerste heb ik erg moeite op iemand af te stappen en te zeggen: 'Kan dat niet anders?' Daar ben ik heel slecht in. Dan ben ik al drie dagen of een week ellendig voordat ik misschien voorzichtig de stap zet... Je bent heel kwetsbaar. Ik heb al vaak gedacht dat ik beter zou moeten leren om op iemand af te stappen, wat ik ook wel wil. Daar doe ik al honderd jaar over. Dat heeft er natuurlijk mee te maken dat je er naar van wordt. Ik word er depressief van of eigenlijk agressief, maar omdat je zo machteloos bent, word je depressief (02).

Eén persoon (bijzonder gevoelig voor geluid in het algemeen) had zich, bij gebrek aan controle over *geluiden*, al een extreem scenario voorgesteld om controle te hebben over het *probleem*.

Ik zal het je sterker vertellen, ik heb moeite gedaan om me doof te laten maken. Ja, dan ben ik toch overal van verlost? Maar ze doen het niet. Ze zeggen ze gaan geen lichaam verminken. Maar ik wou dat bijvoorbeeld aan één kant. Maar ik ben te weinig op de hoogte als leek. Als je één oor doof maakt, hoe is het dan met je evenwicht? Krijg je dan net als met een oordemper het gevoel dat je onder water zwemt? Want dan hoor ik mijn hart heel hard bonken, wat niet prettig is. En zou je wel werkelijk minder horen? Nee, ik zou graag doof zijn (22).

Voorspelbaarheid

Beheersbaarheid, het gevoel controle te hebben over de geluidsbron, heeft niet alleen betrekking op het letterlijk kunnen bepalen wanneer en hoe iets klinkt. Het heeft ook te maken met 'weten waar je aan toe bent' en voorspelbaarheid. Een bekend fenomeen: gewaarschuwd worden voor een feest-

je onttrekt vaak het grootste deel van de ergernis als het geluid eenmaal klinkt. Enkele geïnterviewden gaven dit expliciet als voorbeeld. Overlast van kluswerkzaamheden wordt voor sommigen acceptabel als het aangekondigd is.

Ook een geluidsbron die continu geluid voortbrengt is beter aanvaardbaar als hij op gezette en bekende tijden niet klinkt, met name 's nachts. Voor veel geïnterviewden geldt dat als de tijdspanne waarin het geluid klinkt bepaald en bekend zou zijn, de overlast zou afnemen.

Als het bijvoorbeeld elke vrijdag is. Of als er regelmaat zit in dagen in de week. En wat inderdaad heel goed werkt dat ze het vertelden als ze zo'n meeting hadden, dan wist ik dat van te voren. Hoe moe ik ook ben, ik kan toch niet slapen, maar om twaalf uur stoppen ze er mee en dan kan ik slapen. Dan ben je daarna ook niet zo boos en kan je ook heel snel slapen. Het machteloze maakt het het ergst. Als je weet 'zo laat stoppen ze', dan is dat machteloze gevoel weg (03).

Communicatie

Bepalend voor het idee van mensen dat zij invloed hebben, is de relatie die zij hebben met de mensen 'achter de bron'. Daarbij gaat het er met name om of de geïnterviewde zich serieus genomen voelt. Meer dan de helft van de mensen (vijftien) voelt zich niet serieus genomen als hij of zij het onderwerp ter sprake brengt bij mensen of instanties die dat aangaat.

Het machteloze is heel belangrijk... dat de mensen je niet serieus nemen. Als ze nou zouden zeggen van: 'Ja, wat vervelend, we zullen kijken of we er iets aan kunnen doen'. Als er een perspectief is. Maar zij zeggen: 'Je moet je niet zo aanstellen'. Ondertussen hebben wij er veel last van. Ze drukken je echt in de rol van zeurders. Op het laatst durf je, wil je ook niets meer zeggen. Maar dat is natuurlijk wel de omgekeerde wereld. Het zijn een beetje contactgestoorde mensen, ze reageren niet, ze lopen gewoon weg. Je hebt het gevoel dat je geen poot aan de vloer krijgt. En je ziet ze af en toe voorbij schuiven en dan zeg je: 'Dag, hallo, hoe is het?' En met een knikje lopen ze door. Het lukt gewoon niet om contact te krijgen, dus is het ook moeilijk om over die geluidshinder te praten (17).

Van de tien mensen die vooral overlast ondervonden van hun burens, hadden er negen een moeizame tot zeer slechte relatie met hun burens, waarbij er geen ruimte was om te overleggen over mogelijke oplossingen voor de overlast. In enkele gevallen was de situatie geëscaleerd.

[De burens] hebben dus wraak genomen door met een tijdsklok een apparaat dat muziek maakte daar [op de grond van de zolderkamer boven zijn kamer] aan te zetten, een aantal uren per dag. Daar heb ik de politie bij gehaald, die hebben het

ook wel geconstateerd. Daar kwam ondanks protesten geen eind aan, dat ging bot door, evident pesterij. Toen heb ik de electriciteitstoevoer naar de zolderkamer onderbroken, met een schakelaar. Dan ging de tijd klok aan van 15:00 tot 19:00 uur en dan ging ik naar buiten en zette het knopje om en het was stil. Dat hebben ze maanden niet in de gaten gehad... Toen werd een van die mannen zo laaiend dat die schakelaar van de muur gerukt is en in z'n woede probeerde hij ook met deur en al bij mij naar binnen te komen, om bezwaar te maken tegen mijn aantasting van hun spullen (09).

In sommige gevallen vinden mensen het frustrerend dat er geen communicatie mogelijk lijkt. Men is zich er van bewust dat met een betere verstandhouding het geluid ook beter te accepteren is.

Op zich zijn het geen rotlui, dat geloof ik niet. Maar het gaat om het gebrek aan communicatie. Er zitten psychologische factoren bij, want op de Brouwersgracht heb ik een tijd gehad dat ze het dak gingen vernieuwen. Die werklui waren de hele dag bezig en ik heb me er niet aan gestoord. Ja, het communicatieve, ik vond het wel gezellig, dat getimmer. Ik sliep er ook nog doorheen. Er was contact. Ik zette koffie en we kletsten wat. En ik zag ook, die moeten gewoon aan het werk... [In tegenstelling tot de situatie met haar burens] 'Waarom moet je de stoelen de hele dag verschuiven? Je doet maar, als ik het maar niet hoor'. En misschien zit er een factor bij van dat zij nul komma nul met mij te maken willen hebben. Volkomen anoniem willen zijn... dan denk ik: 'Dan wil ik ook niets van jullie horen' (10).

Verscheidene geïnterviewden hadden de ervaring dat de situatie omgedraaid werd. Door te klagen hadden zij het gevoel overlast te bezorgen bij bijvoorbeeld hun burens.

Een interessant proces gaat daar aan de gang. Een eerste keer klagen, oké, dan houden ze rekening met je, dan zetten ze de boel wat zachter. De tweede keer klagen wordt het al van: 'Hé, bent u daar weer?'. En dan treedt er gauw een proces op dat jij eigenlijk degene bent die last veroorzaakt, want je tast hun privacy aan. Het probleem wordt ontkend. Of je bent niet tolerant genoeg, of de andere burens doen het. Maar jij bent degene die hen last bezorgt door te klagen. Dat wekt agressie op (09).

5. Bedreiging en privacy

Bij veel mensen blijkt het gebrek aan beheersing en het gevoel van machteloosheid verbonden te zijn met het idee dat hun door (anonieme) anderen iets aangedaan wordt. Sommigen voelen zich daardoor bedreigd.

Waar bijna alle geïnterviewden de frustratie ervaren van het idee dat anderen geen rekening met hen houden, gaat dat voor tweederde (veertien) van de mensen veel verder. Ook al weten ze dat het niet altijd zo is, ze hebben het gevoel dat ze met opzet door het geluid 'geterroriseerd', 'aangevallen' of 'bedreigd' worden. Dit laatste geldt niet alleen voor mensen die overgevoelig zijn voor geluid in het algemeen, er zijn ook mensen die last hebben van één bron of één soort geluid en die zich daardoor bedreigd voelen.

Er kwamen wel allerlei duivelse gedachten boven. Ik had op een gegeven moment wel sterk het gevoel dat het geluid in mijn hoofd zat. Als je het beredeneert, weet je gewoon precies hoe het zit, maar het gevoel was alsof het opzettelijk was, alsof het nodig was om mij op die manier... Een soort complot tegen mij. Uitgerekend ik, en dat ding op die plaats alsof het zo moest zijn, alsof ik op de proef werd gesteld (04).

Ik was vroeger niet in staat om dat te scheiden van persoonlijke emoties. Ik voelde me altijd heel persoonlijk gekwetst als iemand te hard geluid maakte. Ook als die mensen er helemaal geen kwade bedoelingen mee hadden, voelde ik het toch als een persoonlijke aanval. Zo reageerde ik dan ook. Alsof zij er bij al bij moeten nadenken dat ik iemand was die daar last van kon hebben (20).

Ik ben niet alleen machteloos, maar ik word getrapt. Het is een bedreiging van mijn geestelijk leven... Ik word bedreigd in mijn eigen huis (21).

[Een buurvrouw] zet op de allerhoogste sterkte muziek aan, echt wat ik afschuwelijke muziek vind. Ook als het me wel zou aanspreken... Het is gewoon een vorm van intimidatie. Zo hard, je kan wel weggaan als het zo is. Ja, het is geen geluidsoverlast, maar intimidatie (07).

Waar komt het gevoel van bedreiging vandaan? Hoe komt het dat de meeste geïnterviewden deze ervaring en het gevoel van machteloosheid delen, terwijl ze last hebben van *verschillende* soorten geluid die zij om *verschillende* redenen ongewenst vinden? Uit de interviews komt naar voren dat deze gevoelens en het belang van beheersbaarheid terug te voeren zijn op een andere gedeelde ervaring van veel mensen (zeventien), namelijk dat het geluid inbreuk maakt op persoonlijke ruimte. Veel mensen spreken van 'ruimte' en 'levenssfeer', waar andermans geluid 'grenzen overschrijdt' en 'binnendringt' en daarmee 'inbreuk maakt op privacy'. Het feit dat mensen niet kunnen slapen wanneer ze willen, hun eigen gedachten niet kunnen hebben, zich niet kunnen concentreren, of op een andere manier last hebben, geeft het gevoel dat hun vrijheid wordt aangetast. Ze kunnen niet doen en laten wat ze willen. De eigen woning is bij uitstek de ruimte waar

mensen van hun vrijheid willen genieten. Onverdraaglijk en onaanvaardbaar geluid dat daar klinkt en waar men geen beheersing over heeft, vormt een bedreiging van die ruimte en die vrijheid. De redenen voor deze onverdraaglijkheid en onaanvaardbaarheid kunnen verschillen, maar de achterliggende oorzaak voor gevoelens van machteloosheid en bedreiging is gelijk: het geluid maakt inbreuk op de persoonlijke ruimte.

Als iemand boven mij driftig zit te repeteren, dan dringt hij met zijn geluid mijn woning binnen. Dat ervaar ik als inbreuk op mijn privacy, op mijn persoonlijke levenssfeer. Ik kan niet studeren als ik wil studeren (13).

Het is een inbreuk op je privacy. Dan heb ik iets van: 'Rot op, het is mijn huis! Voor mijn part zet je daar een hele machinekamer neer, maar ik wil er geen last van hebben' (17).

Dus met fysieke ruimte, daarbij maak je een soort afspraak met jezelf van wat is daarbinnen normaal in deze omstandigheden en wat het normale te boven en te buiten gaat. En storend is dan inderdaad, ja, het wordt je gewoon onmogelijk gemaakt om datgene te doen wat jij nou wil doen. Van de weeromstuit is het ook zo dat je zegt: 'Waar mijn vrijheid begint, daar moet die van die anderen ophouden'. Ook al zit ik uit mijn neus te vreten, of naar een oninteressant tv-programma te kijken, dat maakt niet uit, dat mag iedereen voor zichzelf definiëren, dat mag niemand je afpakken zonder duidelijke noodzaak (09).

Dan kan ik geen verslag of boek lezen, omdat ik me zo erger aan dat kutgeluid van de burens. Dan zit hij in mijn persoonlijke levenssfeer. Mijn vrijheid wordt aangetast. Zoiets. De innerlijke vrijheid wordt aangetast doordat je je moet bezig houden met dingen waar je je niet mee bezig wilt houden. En het erge is dat je het niet ontlopen kan... (15).

Nou ik kwam thuis na het werk. Dan wil ik niks. En dan krijg je dat enorme kabaal. Dat vind ik heel bedreigend. Dan krijg je territoriumdrang. Ik wil stilte nu verdomme. Dan voel je je bijna je huis uit gejaagd, of je moet muziek opzetten wat ik eigenlijk niet wil. Dus je ruimte wordt in beslag genomen (10).

Ook geïnterviewden die last hebben van een geluid waar niet direct mensen achter zitten, verwoorden hun overlast in termen van een inbreuk op hun territorium.

Geluid is inbreuk op mijn persoonlijke levenssfeer. Het stoort mij echt heel erg. Het is een soort huisvredebreuk, maar dan in niet-fysieke vorm. In feite is het niks, er bestaat niks [regels, wetten] als iemand met geluid bij je binnendringt. Maar zo voelt het wel, dat iemand bij je binnendringt (04, laagfrequent geluid van naburig gebouw).

Het is belangrijk om er nog eens aan te herinneren dat veel van de mensen die ik interviewde (16 van de 21) relatief veel thuis zijn. Voor hen allen geldt dat zij het grootste deel van de dag dus doorbrengen in het 'eigen territorium', de ruimte waar ze zelf willen bepalen wat er gebeurt. Zeven geïnterviewden zijn voor hun werk of studie ook afhankelijk van de omstandigheden thuis.

6. Geluid en ruimte

Om te begrijpen hoe het kan dat mensen het gevoel hebben dat hun ruimte door geluid in beslag genomen wordt, moeten we ons realiseren dat het begrip ruimte cultureel bepaald is. Wij stellen ons de ruimte meestal in 'visuele zin' voor (Hall 1969). Wij nemen de ruimte waar via objecten en dingen en ervaren de ruimte daaromheen als 'leeg'. Terwijl de ruimte tussen de objecten voor het oog leeg is, geven geur, vochtigheid en geluid betekenis aan die ruimte. Voor culturen die een meer auditieve benadering van de werkelijkheid kennen, zoals de Inuit die Carpenter beschrijft, bestaat geen lege ruimte. 'All space has life or living forces of some kind, therefore all space has sound, or voices, which define it' (Rodaway over Carpenter 1994, 113). Door ruimte dus niet alleen (on)zichtbaar, maar ook hoorbaar te begrijpen, als *soundscape*⁴, is het voorstelbaar dat ruimte door geluid in beslag genomen en gedomineerd kan worden.

Schafer (1994) legt een relatie tussen geluid, ruimte en macht. In de loop van de geschiedenis hebben verschillende soorten geluid de maatschappelijke ruimte gedomineerd. Hij introduceert daarvoor de term *sacred noise*. Dit concept verwijst naar geluid dat 'toestemming' krijgt de akoestische ruimte te domineren. Bij *sacred noise* in middeleeuws Europa kunnen we ons volgens Schafer het geluid van de kerk voorstellen. De akoestische ruimte die door het luiden van kerkklokken gevormd werd, definieerde de parochie; de klok vormde het centrum waarvandaan de mensen opgeroepen werden en was tegelijkertijd een verwijzing naar de eenheid en de macht van de christelijke gemeenschap (1994, 54). In de negentiende eeuw worden op veel plaatsen de geluiden van de stoommachine en de fabriek dominant. Volgens Schafer is het opmerkelijk dat het meer dan een eeuw geduurd heeft voordat er aandacht komt voor de schade die industrieel geluid met zich meebrengt. Hij suggereert dat dit met name te verklaren is doordat het geluid lange tijd de status had van *sacred noise*, als symbolisering van de macht van de industrie en de vooruitgang (ibid., 76).

In de huidige soundscape kan *sacred noise* wellicht gevonden worden in de telefoon, verkeer en vooral het geluid van radio en televisie. Het

versterken van geluid, dat een van de kenmerkende onderdelen van onze hedendaagse akoestische geografie is, geeft de ultieme mogelijkheid om ruimte in te nemen en te domineren:

Through amplification, humans can gain access to hidden worlds which the unaided ear cannot reach and also with amplification one can assert a certain power over spaces, as in the open-air rock concert... today, electronic amplification is commonly used to assist speakers at conferences, for public address systems in railway stations and airports, and in shops to attract attention to sales and special offers. Amplification aims to spread a specific sound over a greater distance, to make it heard (Rodaway 1994, 157).

Het domineren van de ruimte met een bepaald geluid betekent dat de bestaande auditieve geografie veranderd wordt. De eerdere soundscape wordt bedolven onder het nieuwe geluid (Rodaway 1994, 108). Dit is wat de mensen in mijn onderzoek bedoelen met ruimte die in beslag wordt genomen, bedreigd wordt door geluid van buiten. Het ongewenste geluid vernietigt de eigen soundscape en domineert de ruimte via de akoestiek. En hoewel de meeste mensen de ergste hinder in het eigen huis of op de werkplek ondervinden, wordt in sommige situaties ook het innemen van openbare ruimte als onacceptabel ervaren:

In de stad mag het van mij lawaaiig zijn. Daar ga je niet heen voor de rust, dat weet je. Maar als ik naar buiten ga, dan vind ik: daar moet het stil zijn. En als mensen dan lawaai maken en vinden dat ze die ruimte voor zich zelf kunnen innemen... Niet alleen in huis, maar ook als iemand binnen komt in een redelijk stille ruimte, bijvoorbeeld een treincoupé, en keihard praten, zodat ik uit mijn boek ben. Dat vind ik onbegrijpelijk. Dat vind ik ruimte innemen, er zitten ook andere mensen... Dat ruimte innemen is heel essentieel in de ergernis (11).

H.J.A. Hofland verbindt geluidshinder met de schaarste aan ruimte in Nederland. Hij spreekt van 'hulpstukken' zoals auto's, versterkers, vlieg-reizen en zaktelefoons die ruimte nodig hebben en daarmee voor Nederlanders eigenlijk een probleem vormen:

Er is een objectieve schaarste, niet dus alleen aan grond voor de uitbreiding van vliegvelden of het behoud van natuurgebieden... Er is ook schaarste aan 'bestaansvolume': het volume dat een mens nodig heeft om zich niet belemmerd te voelen. Ten eerste wordt dit verminderend volume per persoon intensiever gebruikt met de 'hulpstukken' die juist meer ruimte vergen. Daardoor ontstaat een 'strijd aan de grenzen'. Want haar of zijn persoonlijk bestaansvolume verdedigend (om daarin het verkozen goede leven te leven) komt iedereen steeds nauwer in aanraking met landgenoten die hetzelfde doel nastreven maar daarbij een andere, misschien radicaal tegengestelde voorkeur hebben. In hun krimpend, intensiever

gebruikt bestaansvolume lopen meer Nederlanders elkaar vaker voor de voeten; hebben ze last van elkaar. Dit noemen ze *overlast*. Nederland is het land van de overlast (Hofland 1997, 37).

Als geluidshinder in een psychologische en sociaal-culturele context beschouwd wordt, kan dus een relatie gelegd worden tussen het geluid en de ruimte waarbinnen het klinkt. In dit verband is het onderscheid tussen de visuele en de auditieve ruimte van belang. De visuele (fysieke) grenzen van privé-eigendom zijn in veel gevallen niet gelijk aan de akoestische ruimte die door geluid gecreëerd wordt. De wettelijke indeling van ruimte vindt plaats op basis van statische (visuele) ruimte: land wordt gemeten in fysieke termen, de oppervlakte.⁵ Nu veel hedendaags geluid die fysieke grenzen overschrijdt, zijn privacy beschermende wetten die gebaseerd zijn op deze grenzen niet langer toereikend (Schafer 1994, 214). Waar ruimte *fysiek* onderverdeeld kan zijn in delen die mensen onafhankelijk van elkaar kunnen inrichten, kan het zijn dat mensen tegelijkertijd die ruimte *akoestisch* delen. Op het moment dat er geen overeenstemming is over de 'inrichting' van deze akoestische ruimte kan overlast ontstaan.

Weet je, je hebt een huis met muren en deuren die dicht kunnen en zo, maar het geluid gaat er dwars door heen en dan komt het binnen. Als ik buiten ben, vind ik bijna geen geluidsoverlast erg. Buiten moeten ze verder doen wat ze willen. Het is volgens mij iets met het eigen territorium waar geluid dan naar binnen dringt (03).

7. Persoonlijke ruimte

Tot nu toe ging het in het algemeen over de relatie tussen ruimte en (hinderlijk) geluid. Wat moeten we ons voorstellen bij persoonlijke ruimte die door geluid gedomineerd wordt? Om inzicht te krijgen in de manier waarop mensen de ruimte om zich heen ervaren, moet begrepen worden dat de persoonlijke ruimte van de mens niet samenvalt met de grenzen van de huid (Hall 1969). Zowel dieren als mensen hebben in kritieke levensomstandigheden een bepaalde hoeveelheid ruimte nodig, een 'bestaansvolume' zoals Hofland zegt, om de meest belangrijke handelingen te kunnen verrichten:

(...) it is in the nature of animals, including man, to exhibit behavior which we call territoriality. In so doing, they use the senses to distinguish between one space or distance and another. The specific distance chosen depends on the

transaction; the relationship of the interacting individuals, how they feel, and what they are doing (Hall 1969, 120).

Een belangrijk uitgangspunt voor genoemde territorialiteit en de verschillende afstanden die mensen tot elkaar innemen is de minimale ruimte die mensen om zich heen creëren, die alleen binnengegaan mag worden wanneer sprake is van een intieme relatie. Sommer definieert de persoonlijke ruimte als een:

(...) emotionally charged space bubble around each individual which is regarded as private and personal territory. It is effectively an extension of the self's presence in space and violation of this space, or territory, by another is felt to be like the violation of the body itself (in Rodaway 1994, 59).

De persoonlijke ruimte is dus een uitbreiding van de persoon in de ruimte, voorbij de fysieke grenzen van het lichaam. Binnen die ruimte geldt een primaire vorm van privacy. Bedreiging door het ongewenst binnentreden van de persoonlijke ruimte betekent inbreuk op die privacy. Als gevolg daarvan ervaren mensen, wanneer ze dicht op elkaar zitten, drukte en stress, ofwel *crowding*.⁶

Het ervaren van minimale afstanden tussen mensen verschilt afhankelijk van hun culturele achtergrond. Bovendien is ook de ervaring die een inbreuk veroorzaakt niet voor iedereen hetzelfde. Het 'binnengaan' van de persoonlijke ruimte, het gevoel van *crowding* moet niet alleen in lijflijke, fysieke zin worden opgevat. Het is afhankelijk van alle zintuiglijke ervaringen.

If the spatial experience is different by virtue of different patterning of the senses and selective attention and inattention to specific aspects of the environment, it would follow *what crowds one people does not necessarily crowd another*. Therefore, there can be no universal index for crowding, no known way of measuring crowding of all cultures. Instead, what one must ask is, 'Are the people involved being stressed, and, if so, to what degree, and what senses are involved?' (Hall 1968, 84).

Wat kan nu gezegd worden van de relatie tussen persoonlijke ruimte en geluid? Hall noemt expliciet de Duitsers en Nederlanders als hij het heeft over gevoeligheid voor akoestische prikkels (ibid., 43). Terwijl Japanners tevreden zijn met bescherming van privacy door papieren muren, hebben Duitsers en Nederlanders volgens hem dikke muren en dubbel glas nodig om geluid uit te sluiten van de eigen ruimte.

(...) the Germans and the Dutch (...) have difficulty if they must rely on their own powers of concentration to screen out sound. If two rooms are the same size and one screens out sound but the other one doesn't, the sensitive German who is trying to concentrate will feel less crowded in the former because he feels less intruded on (Hall 1969, 43).

Ook noemt Hall een Duitse professor die in Amerika verblijft en niet kan werken omdat de architectuur de omgevingsgeluiden onvoldoende buiten-sluit. Daartegenover plaatst hij inwoners van Boston van Italiaanse origine die juist auditieve betrokkenheid bij de buitenwereld willen hebben om zich comfortabel te voelen. Volgens Hall geven veel moderne gebouwen hen het gevoel afgesloten te zijn van de wereld (1968, 94). Zoals ook uit mijn onderzoek blijkt, werkt geluid voor veel Nederlanders kennelijk als een prikkel die het gevoel geeft van *crowding*. Het geeft mensen het idee dat inbreuk gemaakt wordt op hun persoonlijke ruimte. Onbeheersbaar geluid in de persoonlijke ruimte wordt ervaren als *crowding*.

Voor de mensen die ik interviewde geldt echter dat we ons de persoonlijke ruimte niet alleen moeten voorstellen als een minimale ruimte rond het lichaam. Waar Hall de nadruk legt op verschillen in de persoonlijke ruimte tussen verschillende culturen, is het ook zinvol de variaties binnen één cultuur te beschouwen, afhankelijk van verschillende situaties. Ik denk dat Nederlanders in veel situaties de neiging hebben een zo groot mogelijke *space bubble* te creëren. In geval van grote drukte in de openbare ruimte moet de persoonlijke ruimte echter noodzakelijkerwijs krimpen tot de minimale omvang. Buiten die minimale omvang zijn we in de openbare ruimte relatief tolerant ten opzichte van andere mensen in de buurt, voor geuren en geluiden. Wanneer deze minimale ruimte echter wordt aangetast door een ongewenste aanraking, geur of door (hard) geluid kunnen stress-gevoelens ontstaan. In het algemeen zorgen we er echter voor dat we ons ten opzichte van andere mensen evenredig verdelen over de winkelstraat, de hotellobby en de trein. In Nederland zal nooit één coupé vol zitten met mensen die elkaar niet kennen, terwijl de rest van de trein leeg is, zoals dat in andere landen (bijvoorbeeld India) wel het geval kan zijn. Over het algemeen is de grootte van de persoonlijke ruimte van mensen in de openbare ruimte dus flexibel, afhankelijk van de drukte in die ruimte.

Een situatie waar de persoonlijke ruimte weinig flexibel en bovendien groot is, is de context van het eigen huis. De persoonlijke ruimte van veel Nederlanders valt dan samen met de fysieke grenzen van de eigen deuren en muren. Binnentreden in het huis van een ander heeft te maken met intimiteit, zonder toestemming is het binnengaan 'inbraak'. Zoals de *space bubble* kan het huis geïnterpreteerd worden als een extensie van het

lichaam, van de persoonlijkheid. Ongewenst geluid dat in huis klinkt en niet beheersbaar lijkt, is op een vergelijkbare manier bedreigend als de ongewenste aanraking die fysieke inbreuk veroorzaakt op persoonlijke ruimte.

Ja, ik vind... het is een soort ongewenste intimiteit. Het is in de verte te vergelijken met als je op de snelweg zit en iemand zit met z'n bumper tegen je aan. Daar kan ik ook razend om worden. Het gaat een grens over. (08)

8. Eigenschappen van geluid en van het horen

Als we spreken over het vermogen van geluid om ruimte in beslag te nemen als een belangrijke oorzaak voor geluidshinder, dan is de onderverdeling van oorzaken van geluidshinder in akoestische (fysische) en niet-akoestische (psychologische/sociaal-culturele) factoren niet meer zinvol. De ervaring dat geluid de persoonlijke ruimte domineert, is namelijk zowel verbonden met de fysische eigenschappen van het geluid, als met de perceptie ervan. Als we de tweedeling akoestische en niet-akoestische factoren los laten, komen ook andere karakteristieken van geluid naar voren die verbonden zijn met de menselijke auditieve ervaring en die een rol spelen bij geluidshinder. Achtereenvolgens bespreek ik drie kenmerken van geluid en van het gehoor die mensen het gevoel van *crowding* kunnen geven: geluid lijkt op een zeer directe manier te appelleren aan emoties; we kunnen ons niet fysiek afsluiten voor geluid door de eigenschappen van het gehoororgaan; de actualiteit en dynamiek van geluid impliceert aanwezigheid van een ander.

Geluid en emoties

Muziek is het meest duidelijke voorbeeld van geluid dat het gevoel kan aanspreken. Veel mensen kennen de 'kippenvel-ervaring' bij het horen van bepaalde muziek. Het is uiteraard de vraag of muziek in het raken van mensen vergelijkbaar is met ander, meer ongeordend geluid. Zolang echter niet duidelijk is wat precies de eigenschap van muziek is die haar 'ontroerend' maakt, is het meest belangrijke kenmerk van muziek dat het geordend *geluid* is. Bovendien is er moeilijk een definitie te geven van muzikaal en niet-muzikaal geluid. Veel hedendaagse componisten betrekken dagelijkse geluiden in hun muziek en er is waarschijnlijk weinig geluid dat zo vaak als lawaai ervaren is als muziek.⁷

Het scala aan emoties zoals onmacht, irritatie en boosheid dat kan worden opgewekt door hinderlijk geluid, is van een andere orde dan de

gevoelens bij het luisteren naar muziek. Het is echter zinvol om ook bij geluidshinder deze meer algemene mogelijkheid van geluid om emoties op te wekken te betrekken. Die eigenschap is er wellicht mede voor verantwoordelijk dat geluid als *crowding* ervaren wordt als het de persoonlijke ruimte binnendringt.

In deze context is het interessant te wijzen op de fysieke basis van gevoelens die door geluid worden opgewekt. Antropologen hebben zich bezig gehouden met de fysieke invloed van geluid bij het wereldwijd voorkomende gebruik van percussie bij ritueel en transitie. In veel culturen wordt percussiemuziek gebruikt bij *rites de passages* (overgangsrituelen, zoals doop en huwelijk) om de overgang van het ene naar het andere stadium aan te geven (Needham 1967; Sturtevant 1968; Jackson 1968). Verschillende soorten muziek en ritmen blijken in verschillende culturen vergelijkbare gevoelens op te wekken. Kennelijk gaat het uiteindelijk niet alleen om dat wat hoorbaar is, maar ook om een effect van bepaalde klanken op het lichaam. Sturtevant (1968) haalt onderzoek van Neher (uit 1962) aan om een psychologische verklaring te geven voor het feit dat ritmisch drummen hallucinaties, synesthetische ervaring, verwarring, angst en verstoring van het tijdsbesef teweeg kan brengen. In het verlengde van deze literatuur ligt een interessant onderzoeksterrein. Van harde en laag-frequente geluiden en bepaalde ritmen is bekend dat ze invloed hebben op het lichaam. Mensen die langdurig blootgesteld zijn aan dergelijk geluid kunnen bijvoorbeeld hoofdpijn, een gevoel van misselijkheid en hartritme-stoornissen krijgen. Wat is de wisselwerking tussen deze universele eigenschappen van geluid en de culturele interpretatie en het 'gebruik' van geluid? En wat speelt zich af in het lichaam onder invloed van geluid dat niet hard of laagfrequent is, maar dat bijvoorbeeld op bewust niveau ontroering of plezier opwekt? Wat is daarbij de rol van culturele factoren?

Horen, luisteren en de kwetsbaarheid van de luisteraar

We kunnen ons niet afsluiten voor geluid, zoals dat wel kan met visuele indrukken door de ogen te sluiten. Tijdens onze slaap registreren de hersenen de auditieve wereld om ons heen. Het zijn dan ook over het algemeen geluiden die ons - al dan niet gewenst - wakker maken. Ook overdag kunnen we ons alleen *geestelijk* afsluiten voor geluiden, de *fysieke* sensatie is er altijd. Daardoor zijn we kwetsbaar voor geluid (Wyburn in Rodaway 1994, 95). Een blinde beschrijft deze kwetsbaarheid:

One never possesses a sound, one never has it within one's power the way that one possesses sight. The evil eye has power over the world, but nobody ever heard of an evil ear... The ability to close one's eyes represents the power one

has over things that are seen, the power to exclude. Hearing, however, is always receptive, whether to sound or to silence. You can look away, but you cannot listen away (Hull in Rodaway 1994, 108).

In verband met deze kwetsbaarheid voor geluid is het verhelderend om onderscheid te maken tussen *horen* en *luisteren* (Rodaway 1994, 89). Horen als primaire, passieve sensatie; luisteren als actieve aandacht voor auditieve informatie, waarbij betekenis wordt gegeven aan het gehoorde. Veel mensen kunnen zich tegen kwetsbaarheid voor geluid wapenen, door zich af te sluiten voor de meeste dagelijkse geluiden. Deze passieve benadering van de auditieve omgeving, het *horen*, geeft de mens als het ware de mogelijkheid de soundscape te beheersen. Mensen die echter hinder ondervinden van geluid en moeten *luisteren*, ervaren dat zij geen beheersing hebben over het geluid.

Niet alleen heeft geluid het vermogen de ruimte te domineren en de eerdere soundscape te overstemmen, maar ook het feit dat mensen zich er niet altijd geestelijk voor kunnen afsluiten, geeft het geluid 'macht'. Het is dan ook begrijpelijk dat in veel religies de macht van de spirituele wereld wordt vertegenwoordigd door geluid. Ook het christendom geeft God geen visuele verschijning, maar wel een stem. Het feit dat fysiek niet te ontkomen is aan geluid, maakt de luisteraar dus kwetsbaar en geeft macht aan de geluidsbron.⁸

Actualiteit en de implicatie van aanwezigheid

Geluid is gekoppeld aan het heden. Het feit dat er iets klinkt, impliceert aanwezigheid van iets of iemand die het geluid actief produceert (Ong 1977, 42). Deze associatie met leven en aanwezigheid verbindt geluid niet zozeer met de geluidsbron, maar vooral met diegene 'achter het geluid'. Het geluid van bijvoorbeeld de radio of de klimaatregelaar van de buren vertegenwoordigt de buurvrouw of buurman. Met het horen van het geluid is er dus ook een directe confrontatie met die ander in het eigen huis. Het delen van akoestische ruimte kan zo als 'intiem' of juist 'intimiderend' beschouwd worden. De persoonlijke en bijna fysieke bedreiging die sommige geïnterviewden ervaren, kan hieruit begrepen worden.

Interessant in dit verband is een onderzoek naar geluid van buren door Leidelmeijer en Marsman (1997) voor het ministerie van VROM. In vergelijking met andere geluiden die in huis klinken, blijken mensen het minst tolerant voor burengeluid. Bij verkeersgeluid, de grootste bron van geluidshinder, voelt - van de mensen die het geluid horen - 37 procent zich gehinderd. Van mensen die buren horen, voelt 46 procent zich gehinderd (ibid., 88). Een reden voor de geringe tolerantie voor burengeluiden zou

kunnen zijn dat juist deze geluiden ervaren worden als een confrontatie met de ander in de eigen ruimte. De persoon achter de bron is immers aanwijsbaar of zelfs bekend. Deze verklaring lijkt te worden onderstreept doordat het bevorderen van communicatie als de meest effectieve oplossing voor burenoverlast wordt aangegeven (Leidemeijer & Marsman 1997, 89). Veel gehinderden in mijn onderzoek klaagden over het feit dat zij niet serieus genomen werden door hun burens, of dat praten zelfs onmogelijk was. De confrontatie met de ander via het geluid zou wellicht draaglijker zijn als de verstandhouding beter was.

Bij burengeluid ligt de confrontatie met de ander door het actuele karakter van geluid voor de hand. Hoe zit dat bij irritatie door bijvoorbeeld verkeer, airconditioners van grote gebouwen en vliegtuigen? In eerste instantie is er in de meeste gevallen geen aanwijsbare ander die vertegenwoordigd wordt door het geluid. Dat er waarschijnlijk toch sprake is van een associatie met 'andere mensen', wordt duidelijk wanneer we deze geluiden vergelijken met natuurgeluiden. De dynamiek en actualiteit van natuurgeluiden associëren de mensen die ik interviewde niet met *hinderlijke* activiteit en aanwezigheid. Kennelijk is de confrontatie met de natuur in de ruimte van het eigen huis voor hen geen probleem. Sterker nog, een aantal geïnterviewden noemt als tegenstelling van hinderlijk geluid natuurgeluiden zoals wind, water en vogels.

Hoewel het dus voor mensen die last hebben van (luchtvaart)verkeer of airconditioners niet letterlijk zal gaan om de 'aanwezigheid' van een ander, is het voor de hinder wel van belang dat het gaat om de confrontatie met iets menselijks.

Dezelfde eigenschap van geluid, de implicatie van aanwezigheid van een ander, kan echter ook de reden zijn waarom mensen zich juist niet aan geluid ergeren. In mijn onderzoek, maar ook in het onderzoek van Leidemeijer en Marsman, noemt men expliciet in dit verband ook positieve aspecten van geluid:

Er zitten zoveel aspecten aan geluid. Geluid heeft natuurlijk ook het aspect van beweging en levenslust... Als je op het platteland in een boerderij gaat wonen, dan mis je dat. Dat heeft iets heel doods ook, afwezigheid van geluid (20).

Dat valt me op als ik buiten ben en ik fiets langs de drukke provinciale weg, ik geniet me suf. Op zekere hoogte betekent geluid ook dat er mensen zijn en een soort veiligheid. Andere mensen tegenkomen in het bos vind ik ook wel leuk. Het heeft iets gezelligs (03).

Het horen en gehoord worden van/door de buren is een soort controlesysteem dat je weet dat er niets aan de hand is en je hebt het gevoel dat je niet alleen op de wereld bent (in Leidelmeijer & Marsman 1997, 73).

Tenslotte wordt dit kenmerk van geluid versterkt door de tweede eigenschap van geluid en horen die ik noemde: de onmogelijkheid je fysiek voor geluid af te sluiten. Met de beheersing over de geluidsbron heeft de ander als het ware macht over de soundscape van de kwetsbare luisteraar:

[Over loopgeluiden van bovenbuurman] Hij houdt zich niet aan afspraken over de vloer en het lopen. Weet je wat het is? Hij woont in een paleis en ik in de kerker. Hij kan leven alsof zijn huis een kasteel is en ik krijg het afval. Ook het afval van het lopen is rotzooi (21).

9. Conclusie

De Buurvrouw. Bijna iedere horecabaas kent haar. Ze houdt niet van geluid, zeker niet van droge bassen en stevige drums. Dat stoort teveel als ze naar de dagelijkse soap-serie kijkt. Verder is ze best aardig, als je haar beter kent. Maar juist daar gaat het fout. De buurvrouw is niet erg communicatief. Als het geluid van beneden haar teveel wordt, loopt ze niet even de zaak in om dat te zeggen, maar belt ze liefst rechtstreeks de politie. Haar telefoonrekening moet hoog zijn, want vorig jaar kreeg de meldkamer van Politie Haaglanden haar 1393 keer aan de telefoon. En aangezien zij met de wet in haar hand staat, lijkt er weinig tegen te doen. De Buurvrouw klaagt en krijgt haar zin (Van den IJssel, 1998).

Met de 'Aktie Buurvrouw (m/v)' vraagt het Haags Overleg Popmuziek aandacht voor het probleem van de klagende buurtbewoner. Het citaat spreekt boekdelen. De gehinderde is een *buurvrouw* (m/v), zij wordt gestoord bij het kijken naar haar dagelijkse soapserie en ze is niet communicatief. Kortom, een nauwelijks serieus te nemen dame die niets beters te doen heeft dan zeuren. Een gechargeerde omschrijving van de positie waarin veel mensen die overlast hebben, zich geplaatst voelen: 'Ze drukken je echt in de rol van zeurders. Op het laatst durf je, *wil* je ook niets meer zeggen'.

Onbegrip voor hinder is voorstelbaar, wanneer geluid slechts gedefinieerd wordt in decibellen, en de veroorzaker het idee heeft dat het geluid 'niet hard' is. Als de hinder niet veroorzaakt kan worden door de *sterkte* van het geluid, dan liggen de oorzaken en het probleem dus bij de buurvrouw zelf. Hier schuilt een gevaar van de smalle definitie van geluid in sterkte en frequenties en van het scherpe onderscheid tussen akoestische en niet-akoestische factoren van hinder. Onbedoeld is er een 'bijklink': als de

hinder voor slechts 25 procent verklaard kan worden door akoestische factoren, dan moet de rest wel 'bij de mensen' liggen.

Een ruimere omschrijving van geluid doet recht aan het feit dat geluid zelf ook om andere redenen dan alleen het volume hinder kan veroorzaken. Het actuele en actieve karakter van geluid bijvoorbeeld, verbonden met de associatie met de ander, kan ook bij zacht geluid hinder teweegbrengen. Een dergelijke bredere conceptie van geluid kan echter niet eenduidig uitgedrukt worden in één akoestische variabele, zoals dat bij een enge definitie van geluid in decibellen en hertz wel kan. In een brede opvatting van geluid is namelijk essentieel dat tenminste drie factoren van verschillende orde *onlosmakelijk verbonden* zijn: 1) eigenschappen van geluid; 2) de kenmerken van het horen en het oor, maar ook 3) de sociaal-culturele context. Bijvoorbeeld: het feit dat men zich niet fysiek af kan sluiten voor akoestische prikkels, is een kenmerk van het gehoororgaan. Hinder ontstaat echter pas onder invloed van de psychologische en sociaal-culturele context, wanneer iemand zich ook geestelijk niet kan afsluiten voor het geluid en daarom moet luisteren. 'Our perception is influenced both by the efficiency of our sense organs (which differ from individual to individual) and by our mental preconceptions (individual training, cultural conditioning)' (Rodaway 1994, 11). Het apart benaderen en vaststellen van de verschillende factoren van hinder, zonder deze noodzakelijke relatie in ogenschouw te nemen, is dus misleidend. Als we geluidshinder beschouwen als een samenspel van factoren, dan is het onderzoeken van geluid in relatie tot de context van de *gehinderde* in feite niet meer voldoende. Er is sprake van concrete maatschappelijke verhoudingen, relaties tussen mensen, die bestudeerd moeten worden. Ook het perspectief van de *veroorzaker* speelt dan een essentiële rol. Hoe denken mensen die in het algemeen een uitgesproken behoefte hebben aan geluid om zich heen, over geluid en geluidshinder? Spreken zij van een relatie tussen het geluid en de ruimte waarbinnen - en waarbuiten - het klinkt? Wat is voor hen de betekenis van stilte...?

Hierbij gaat het niet alleen om de voor de hand liggende relatie tussen de buurman en de gehinderde buurvrouw. Er is ook de technische dienst die zich niet kan inleven in de hinder die de klager ondervindt van de airconditioning van het kantoorgebouw. Er zijn de motorrijders die als volgt over het geluid van hun Harley spreken: 'Het is het geluid van jezelf, een verlengstuk van jezelf, als je op de motor zit' (een motorrijder, in RVU 1998). Er zijn de vliegtuigspotters:

In de berm van de weg langs de Bulderbaan staan de vliegtuigspotters. Ze luisteren met hun scanners naar de communicatie tussen cockpit en verkeerstoren.

Spotter A kijkt op zijn horloge: 'De zes-vierenveertig is laat vandaag!' Spotter B: 'Moest ontzettend lang op zijn slot wachten'. Spotter A: 'Daar heb je hem!' Ze kijken dankbaar omhoog; het geluid van de 747-300 is hun hemelse muziek. De gelukkigste wezens op Schiphol zijn de konijnen en de vliegtuigspotters (en misschien ook de konijnenspotters) (Hofland 1997, 37).

Er zijn mensen die hinder ondervinden van geluid; er zijn mensen die zich niet bewust zijn van geluid; en er zijn mensen die niet zonder geluid kunnen... Dat zij moeten samenleven is een gegeven. Het is echter duidelijk dat daarbij conflicten aan de grenzen van ruimte en vrijheid niet uit kunnen blijven. Hier ligt een gebied dat in het huidige geluidshinderonderzoek over het hoofd wordt gezien. Een gebied dat bij uitstek vraagt om beoefenaars van de sociale wetenschappen, omdat het betrekking heeft op maatschappelijke verhoudingen en menselijke relaties.

Noten

* Ik dank Jojada Verrips, Marko Bonarius, Sabine Kok en Kitty Roukens voor hun commentaar en hulp bij het schrijven van dit artikel.

1. HR 1 november 1996, NJ 1997, 134 (kraaiende krielhanen)
2. Beleid ten aanzien van 'situaties waar geluidsniveaus e.d. niet al om redenen van schadelijke lichamelijke effecten bestreden worden. Het hinderbeleid betreft dus geluidsniveaus e.d. vanaf die grenzen' (Stallen 1998, 21n). Normen van geluidshinder zijn op dit moment zo, dat 10 tot 15 procent gehinderden aanvaardbaar wordt geacht (Kuyper 1998).
3. De advertentie luidde als volgt: 'Gezocht voor interviews i.v.m. afstudeeronderzoek: Mensen die last hebben van GELUIDSHINDER, of juist geluidshinder veroorzaken. Tel #'. Ik heb naar aanleiding van de oproep 22 mensen gesproken, de nummering van de interviews is gebaseerd op dit aantal. Er is echter slechts één persoon op de advertentie afgekomen die zelf hinder veroorzaakte. Dit gesprek leverde weinig op dat aansloot bij thema's uit de andere ge-

sprekken. Waarschijnlijk lag dit aan het feit dat ik geen zinvolle vragen stelde, door gebrek aan ervaring met die invalshoek. Ik heb de informatie uit dat gesprek niet in mijn onderzoek verwerkt. Hoewel ik een vragenlijst had, waren het over het algemeen de informanten die de structuur van het gesprek bepaalden. Mensen reageerden vaak emotioneler dan ik had verwacht, zij wilden vooral hun verhaal kwijt. Het was weinig zinvol om ze dat verhaal in mijn volgorde te laten vertellen. Uiteindelijk hadden de meeste interviews de vorm van een gesprek, waarbij ik met de thema's die ik wilde bespreken, inhaakte op het verhaal van de geïnterviewden. De gesprekken heb ik voor het grootste gedeelte bij de mensen thuis gevoerd. Eén interview nam ik af in een café, twee bij mij thuis en twee telefonisch. Zij varieerden in lengte van drie kwartier tot anderhalf uur. Ik heb de interviews op band opgenomen.

4. De term *soundscape* verwijst naar de geluidsomgeving rondom de mens. Het is een geografische ruimte met specifieke auditieve kenmerken. Rodaway wijst op

het dynamische kenmerk van de term soundscape, namelijk de soundscape als auditieve ervaring. Op deze manier is de soundscape niet zozeer een object, dat 'in kaart' gebracht kan worden, maar meer een proces van interactie van mens en omgeving. De soundscape beweegt en verandert mee met de persoon, afhankelijk van zijn gedrag en beweging door de omgeving (Rodaway 1994, 87).

5. Artikel 5:21 lid 1 van het Burgerlijk Wetboek: 'De bevoegdheid van de eigenaar van de grond om deze te gebruiken, omvat de bevoegdheid tot gebruik van de ruimte boven en onder de oppervlakte'.

6. Het Engelse woord *crowding* verenigt onder andere de volgende begrippen: 'vol', 'druk', 'binnendringen' en 'op de huid zitten' afgeleid van één werkwoordsvorm 'to crowd'. Het is daarmee moeilijk te vertalen in het Nederlands.

7. Het is opmerkelijk dat de meest 'ziellose' vorm van muziek, *muzak*, bewust wordt aangewend om mensen emotioneel te beïnvloeden. Door het beïnvloeden van de soundscape van een bepaalde ruimte moet muzak mensen in een bepaalde stemming brengen, zodat ze zich bijvoorbeeld comfortabel voelen en bepaalde producten kopen. Het verschil van muzak met andere vormen van geluid is dat het, net als muziek, geordend geluid blijft dat de emoties veroorzaakt.

Hiermee is nog geen verband tussen ongeordend geluid en emoties gegeven. Als voorbeeld echter van ongeordend geluid dat mensen in een bepaalde stemming kan brengen, gelden New Age-cd's. Opnamen van vooral natuurlijke soundscapes: het ruisen van bomen; het zingen van dolfijnen; het klateren van een waterval, worden gebruikt om rust en harmonie bij de luisteraar op te wekken. Een ander voorbeeld tenslotte van geluid dat raakt aan emotie is de soundtrack van een film. Niet alleen de muziek, maar ook de bij het beeld behorende geluiden versterken de betrokkenheid bij het verhaal. Wanneer de spanning onverdraaglijk wordt, is het raadzaam de oren te sluiten, want zonder geluid wordt het verhaal, in beeld met eventuele ondertitels veel afstandelijker.

8. Ten tijde van de Sovjet Unie werd door de geheime dienst van deze eigenschap gebruik gemaakt om een gevangene murw te maken: 'Telkens wanneer hij eindelijk in zijn onafgebroken fel verlichte cel in slaap was gevallen, begon een sirene te loeien. De eerste keer moet dit al een verschrikkelijke ervaring zijn. Bij de 99ste keer - aangenomen dat hij nog niet is gebroken - is alleen al het wachten op de 100ste keer, de zekerheid dat de 100ste keer zal komen, een marteling' (Hofland 1997, 37).

Literatuur

- Berg, G.P. van den (1996), *Laagfrequent geluid en hinder. Informatiebundel*. Natuurkundewinkel Rijksuniversiteit Groningen i.s.m. Meldpunten Netwerk Gezondheid en Milieu en gespreksgroep Laagfrequent Geluid.
- Cohen, S. & S. Spacapan (1984), *The Social Psychology of Noise*. In: M. Jones and J. Chapman (eds.), *Noise and Society*. New York: John Wiley & Sons Chichester. 221-247.
- Hall, E.T. (1968), *Proxemics*. *Current Anthropology* 9 (2-3), 83-109.
- Hall, E.T. (1969), *The Hidden Dimension. Man's Use of Space in Public and Private*. London Sydney Toronto: The Bodley Head.

- Hell, J., K. Hoogduin, E. de Haan & C. Schaap (1993), Geluid, lawaai en psychopathologie. *Directieve Therapie*, 13 (3), 238-258.
- Hofland, H.J.A. (1997), Dostojevski op Schiphol. Over last en overlast. *NRC-Handelsblad* 8-11-1997, 37.
- Jackson, A. (1968), Sound and Ritual. In: *Man* (N.S.) 3, 293-299.
- Jong, R.G. de, C.H.J.M. Opmeer & H.M.E. Miedema (1994), *Hinder door milieuverontreiniging in Nederland. Effecten van geluid, geur, trillingen, stof, verlichting. Peiling 1993*. Leiden: NIPG-TNO.
- Kuiper, J. (1998), *Geluid van stilte*. Radio-uitzending RVU, 26-6-1998.
- Leidemeijer, K. & G. Marsman (1997), *Geluid van burens. Horen, hinder en sociale normen*. Amsterdam: RIGO Research en Advies BV.
- Needham, R. (1967), Percussion and Transition. *Man* (N.S.) 2, 606-614.
- Ong, W.J. (1977), *The Presence of the Word. Some Prolegomena for Cultural and Religious History*. New Haven and London: Yale University Press (1^e druk 1967).
- Rodaway, P. (1994), *Sensuous Geographies. Body, Sense and Place*. London, New York: Routledge.
- RVU (1998), *Geluid van stilte*. Radio-uitzending, 26-6-1998.
- Schafer, M. (1994), *The Soundscape. Our Sonic Environment and the Tuning of the World*. Rochester: Destiny Books (1^e druk 1977).
- Stallen, P.J. (1998), In het hoorspel 'geluidshinder' spelen niet-akoestische factoren de hoofdrol. *Geluid*, maart, 19-21.
- Sturtevant, W.C. (1968), Categories, Percussion and Physiology. *Man* (N.S.) 3, 133-134.
- IJssel, G. van den (1998), *De buurvrouw. De schrik van iedere horecabaas*. <<http://doen.welcome.nl/496/496buurv.htm>> Versie 4-02-1998.
-